

Μετανάστευση: Πολιτικές, Πρακτικές, Ορισμοί.

Δρ. Λαφαζάνη Όλγα,

Η έννοια της ασφάλειας στην Ευρώπη

*Και τώρα τι θα γένουμε χωρίς βαρβάρους.
Οι άνθρωποι αυτοί ήσαν μια κάποια λύσις.*

(Κωνσταντίνος Καβάφης, «Περιμένοντας τους Βαρβάρους»)

Καθώς η βασική νομιμοποίηση της εξουσίας του κράτους πηγάζει από την ικανότητά του να υπερασπίζεται την ασφάλεια των πολιτών του, κάποια τέτοια απειλή πρέπει να υπάρχει. Η εξαφάνιση μιας ευθείας στρατιωτικής απειλής στο ευρωπαϊκό έδαφος, του τύπου που κάποτε αντιπροσώπευε η ύπαρξη της Σοβιετικής Ένωσης, φέρνει νέους εχθρούς στο προσκήνιο. Οι απειλές για την ασφάλεια των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης παίρνουν τώρα περισσότερο τη μορφή της «εγκληματικότητας», παρά των παραδοσιακών στρατιωτικών απειλών: μαφία, ναρκωτικά, παράνομη μετανάστευση, διακίνηση ανθρώπων, παράνομο εμπόριο ή απειλές στη δημόσια τάξη από «βίαια» στοιχεία (διαδηλωτές, φίλαθλους). Σε συνδυασμό με τα παραπάνω ο «πόλεμος εναντίον της τρομοκρατίας» και ο «πόλεμος των πολιτισμών» αποτελούν τα νέα δόγματα που, σύμφωνα με τον κυρίαρχο λόγο των ΗΠΑ και της Ευρώπης, ορίζουν τις νέες απειλές για τους κατοίκους των αναπτυσσόμενων χωρών.

Σύμφωνα με τα παραπάνω και ιδιαίτερα μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001, το θέμα της μετανάστευσης συνδέεται άμεσα και με την απειλή για τρομοκρατία, ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι οι «παράνομοι» μετανάστες απεικονίζονται ως εχθροί. Η I.M. Young υπογραμμίζει πως χρειάζεται λίγη ιστορική φαντασία για να δούμε στον συνεχή πόλεμο ενάντια στην τρομοκρατία μια συνέχιση αυτού που για πολλά χρόνια αποτελούσε συνεχή πόλεμο ενάντια στον κομμουνισμό (Young, 2004: , σ. 271). Φαίνεται πως ο δημόσιος λόγος για τη «μεταναστευτική απειλή» και την «τρομοκρατία» έρχεται να υπηρετήσει τώρα τον ίδιο ιδεολογικό ρόλο της διεισδυτικής και επικείμενης εξωτερικής απειλής για τη σταθερότητα και την ασφάλεια του «δυτικού» κόσμου που υπηρετούσε ο «κομμουνισμός» κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου (De Genova, 2007).

Σε αυτό το πλαίσιο, όροι «πολέμου» χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν και να αντιμετωπίσουν τη μετανάστευση: στρατιωτικός εξοπλισμός προηγμένης τεχνολογίας για ελέγχους στη θάλασσα, τείχη, περιπολίες και ναρκοπέδια στα χερσαία σύνορα, κέντρα κράτησης και επιλεκτικές απελάσεις. Άλλωστε, όπως αναδεικνύεται από εκθέσεις και αναφορές, ένας

συνεχής, χαμηλής έντασης, και μερικά αναποτελεσματικός «πόλεμος» στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ είναι εξαιρετικά επικερδής για τις μεγάλες εταιρείες της πολεμικής βιομηχανίας (Hayes, 2006).

Η δημόσια εικόνα των μεταναστών, όπως καλλιεργείται σε μεγάλο βαθμό από τον κυρίαρχο λόγο, τους προβάλλει ως ανεπιθύμητους, αποκλειστικά ευθυνόμενους όσο και επωφελούμενους από την παρουσία τους στη χώρα υποδοχής, ενώ, την ίδια στιγμή, η μετανάστευση γίνεται κατανοητή ως αποτέλεσμα της προσωπικής δράσης των μεταναστών και η χώρα υποδοχής θεωρείται παθητικός παράγοντας (Sassen, 2003 (1996)). Με βάση τα παραπάνω, το κράτος δεν έχει καμία δέσμευση και υποχρέωση απέναντι στους μετανάστες. Εν μέρει και ως συνέπεια της (απουσίας) κρατικής πολιτικής, μεγάλα ποσοστά μεταναστών-ριών ζουν και εργάζονται παράνομα στις χώρες υποδοχής, ιδιαίτερα στον Νότο της Ευρώπης.

Όλα τα παραπάνω συνοδεύονται και από ένα λόγο πανικού για τη «μαζική εισροή λαθρομεταναστών». Βέβαια, μια πιο προσεκτική ματιά στην ιστορική εξέλιξη των χαρακτηριστικών της μετανάστευσης παγκοσμίως, όπως υποστηρίζει η Saskia Sassen, αποκαλύπτει ότι σε περιόδους κατά τις οποίες δεν υπήρχαν έλεγχοι, οι άνθρωποι δεν εγκατέλειπαν τις φτωχότερες περιοχές για να πάνε στις πλουσιότερες, ακόμα και όταν υπήρχε στην Ευρώπη αφθονία τέτοιων ευκαιριών σε λογική απόσταση (Sassen, 2003 (1996)). Σύμφωνα με στατιστικά δεδομένα, το σύνολο των μεταναστών που συνελήφθησαν στην προσπάθειά τους να περάσουν τα σύνορα της ΕΕ χωρίς χαρτιά ήταν 106.000 (The Economist, 2010). Αυτά τα νούμερα παρουσιάζονται ως «εισβολή» αλλά αν τα δούμε σε σχέση με τον πληθυσμό της ΕΕ, που φτάνει περίπου τα 800 εκατομμύρια, δεν αποτελούν παρά το 0,0125% του συνολικού πληθυσμού.

Για το 2013, βάσει των εκτιμήσεων των Ηνωμένων Εθνών, ο παγκόσμιος πληθυσμός των μεταναστών-ριών έφτανε τα 232 εκατομμύρια. Όμως, παρά την εικόνα που παρουσιάζεται συνήθως στην Ευρώπη και στη Βόρεια Αμερική, μόνο οι μισοί από αυτούς βρίσκονται στις χώρες του Παγκόσμιου Βορρά. Αντίστοιχα, από τα 15,4 εκατομμύρια πρόσφυγες το 2012, σύμφωνα με την καταγραφή της Ύπατης Αρμοστείας για τους Πρόσφυγες, μόνο το 19% έχει καταφύγει στον Παγκόσμιο Βορρά (UNHCR, 2013). Για το 2009 οι πέντε χώρες που φιλοξενούσαν τον μεγαλύτερο αριθμό προσφύγων –το 47% των προσφύγων παγκοσμίως– ήταν το Πακιστάν (1.7 εκατομμύρια), η Συρία (1.05 εκατομμύρια), το Ιράν (1 εκατομμύριο), η Γερμανία (549.000) και η Ιορδανία (451.000) (UNHCR, 2009).

Αλλά και η εικόνα που ευρέως παρουσιάζεται της «μαζικής εισβολής» στα εξωτερικά σύνορα της Σένγκεν είναι επίσης μια εικόνα κατασκευής εντυπώσεων: Το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών που φτάνουν «παράνομα» στην Ευρώπη έρχονται αεροπορικώς με τουριστικές βίζες και απλά παραμένουν στην Ευρώπη μετά τη λήξη της βίζας τους. Με βάση την έρευνα του K. Koser (2008: , σ. 11) που αφορούσε τη διακίνηση μεταναστών-ριών από το Πακιστάν και το Αφγανιστάν, προκύπτει πως το 50% των μεταναστών ήρθαν από το Πακιστάν αεροπορικώς

απευθείας στην Ευρώπη, το 45% έφτασε αεροπορικώς με έναν ενδιάμεσο σταθμό και μόλις το 5% ήρθαν από το χερσαίο δρόμο. Όπως σημειώνει και η S. Sassen, εάν οι αρχές ήθελαν όντως να σταματήσουν την «παράνομη» μετανάστευση, δεν θα στρατιωτικοποιούσαν τα σύνορα αλλά θα έκαναν αυστηρότερους ελέγχους στις παραβιάσεις βίζας και στους χώρους εργασίας (Sassen, 2006).

Εκτός αυτών, όπως προτείνουν κάποιοι επιστήμονες, οι σκληρότεροι συνοριακοί έλεγχοι συχνά αναγκάζουν τους μετανάστες-ριες να εγκαταλείψουν άλλους τρόπους μετανάστευσης, όπως για παράδειγμα η κυκλική μετανάστευση, και να εγκατασταθούν στις χώρες όπου βρίσκουν δουλειά φέρνοντας και τις οικογένειές τους. Αντί να σταματούν τη μετανάστευση, οι σκληρότεροι συνοριακοί έλεγχοι μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της μεταναστευτικής παρουσίας (Portes and De Wind, 2007; Castles, 2004).

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, διαψεύδεται η ευρέως διαδεδομένη αντίληψη περί μαζικής εισβολής των «φτωχών», «εξαθλιωμένων» αλλά και «επικίνδυνων» στον Παγκόσμιο Βορρά. Εάν εξετάσουμε άλλωστε το θέμα της παγκόσμιας μετανάστευσης από μια ευρύτερη ιστορική άποψη από αυτή που συνήθως υιοθετείται, θα ήταν ίσως εύλογο να αναρωτηθούμε *όχι γιατί τόσο πολλοί άνθρωποι μετακινούνται αλλά γιατί τόσο λίγοι*, αφού εάν δεχτούμε πως ο αριθμός μεταναστών και προσφύγων είναι περίπου 232 εκατομμύρια, το νούμερο αυτό είναι μόλις το 3,2% του παγκόσμιου πληθυσμού (Torrey, 2000).

Έτσι τα σύνορα της Σένγκεν, τα εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης, δεν καλούνται να αντιμετωπίσουν κάποια ευθεία στρατιωτική απειλή αλλά περισσότερο να φιλτράρουν τις ανεπιθύμητες ροές, κυρίως τους «παράνομους» μετανάστες. Είναι όμως αποτελεσματικοί οι έλεγχοι των συνόρων για την αποτροπή των παράνομων μεταναστών; Παρ' όλες τις προσπάθειες στρατιωτικοποίησης των συνόρων και έντασης της φύλαξής τους, η ορμή της επιβίωσης ξεπερνά τις επιταγές των κυρίαρχων και, τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη, οι «παράνομοι» βρίσκουν τρόπο να εισέλθουν. Άλλωστε και αριθμητικά στοιχεία για τους «χωρίς χαρτιά» που ζουν στο ευρωπαϊκό έδαφος αποδεικνύουν εν μέρει την αναποτελεσματικότητα των ελέγχων. Οι έλεγχοι στα σύνορα χρησιμεύουν εξίσου, αν όχι κυρίως, για να πειθαρχούν όσους ζουν στις επικράτειές τους και να νομιμοποιούν την κρατική εξουσία. Οι τεράστιες ουρές που σχηματίζονται σε διάφορα «επικίνδυνα εξωτερικά σύνορα» αποτελούν μια καθημερινή υπενθύμιση ότι ο διαχωρισμός μεταξύ Βορρά και Νότου επιμένει ακόμα και σήμερα. Φυσικά, στα αεροδρόμια της Ευρώπης υπάρχουν διαχωρισμένες είσοδοι για αυτούς που έρχονται από τις χώρες της Σένγκεν και αυτούς που είναι «εκτός Σένγκεν», με τους τελευταίους να υφίστανται μεγαλύτερη ταλαιπωρία και πιο έντονους ελέγχους. Αυτού του τύπου οι πρακτικές δεν εξυπηρετούν μόνο οργανικές λειτουργίες αστυνόμευσης, αλλά ίσως πολύ περισσότερο ενισχύουν τον τρόπο που γίνονται αντιληπτές οι διαφορές μεταξύ αυτών που είναι εντός των συνόρων και μεταξύ αυτών που είναι εκτός. Τα

σύνορα και η εμπέδωσή τους χρησιμεύουν όχι μόνο για να αποκλείουν ή να ελέγχουν τους «έξω» αλλά και για να πειθαρχούν τους «μέσα» (Andreas and Snyder, 2000).

Παράνομη μετανάστευση;

Υπό ποιες συνθήκες, όροι όπως «παράνομοι» και «λαθρομετανάστες» έφτασαν να αποτελούν νομικές κατηγορίες και να κατακλύζουν τη δημόσια –αλλά και κάποιες φορές την επιστημονική– συζήτηση για τη μετανάστευση; Σε ποια χωρικά, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά πλαίσια δημιουργήθηκαν και τι σηματοδοτούν;

Μια ιστορική αναδρομή

Μετά τη μεγάλη οικονομική ύφεση της δεκαετίας του '30 στη Δυτική Ευρώπη –που αποδόθηκε στην αποτυχία της άνευ φραγμών ελεύθερης αγοράς– και με το αντίπαλο δέος του «Δεύτερου» κόσμου, που προωθούνταν προς τα δυτικά, ο καπιταλισμός μεταρρυθμίστηκε. Οι απόψεις του Keynes για τη μεικτή οικονομία κέρδισαν έδαφος την περίοδο εκείνη, ενώ τα οργανωμένα εργατικά κινήματα –ιδιαίτερα ισχυρά και εμπνευσμένα από τις ιδέες του κομμουνισμού– κατάφεραν να πετύχουν σημαντικές νίκες σε επίπεδο εργασιακών δικαιωμάτων. Μια νέα συναίνεση δημιουργήθηκε, που περιλάμβανε την αναγνώριση της νομιμότητας των συνδικάτων και των διαδικασιών των συλλογικών συμβάσεων, ενώ το κράτος διαχειριζόταν τις εντάσεις και τους ανταγωνισμούς στη σχέση του κεφαλαίου με την εργασία. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο E. Hobsbawm (1999 [1994]), η Χρυσή Εποχή του καπιταλισμού ήταν αδύνατον να υπάρξει χωρίς αυτή τη συναίνεση. Αντίστοιχα, τα κράτη οργάνωναν και τις μαζικές μεταναστεύσεις της περιόδου: Διμερείς διακρατικές συμφωνίες αποστολής και ανάκλησης «φιλοξενούμενων» εργατών –συχνά για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα– που τους εξασφάλιζαν στοιχειώδη νομική προστασία και γίνονταν για λογαριασμό μεγάλων εθνικών ή υπερεθνικών επιχειρήσεων που λειτουργούσαν σε τυπικούς κλάδους της βιομηχανίας. Η μετανάστευση για εργασία από τη δεκαετία του 1950 έως και την αρχή της δεκαετίας του '70 ήταν ιδιαίτερα μαζικό φαινόμενο: Εκατομμύρια ανθρώπων –περισσότερο ή λιγότερο ομοιογενών– μετανάστευαν μαζικά από αγροτικές περιοχές ή από φτωχές χώρες για να δουλέψουν στο βιομηχανικό αστικό «πυρήνα» της Δύσης, όπου συνεισέφεραν στη μαζική παραγωγή προϊόντων για μαζική κατανάλωση. Οι χώρες αποστολής ήταν κυρίως δύο τύπων: Από τη μια, αποικιοκρατούμενες και πρώην αποικιοκρατούμενες χώρες, όπως η Ινδία και το Πακιστάν, και, από την άλλη, οι χώρες στο «περιθώριο» της Ευρώπης: η Ιρλανδία δυτικά, η Φινλανδία βορειοανατολικά, οι χώρες της Μεσογείου στο Νότο¹. Στις αρχές του 1970 περίπου δέκα εκατομμύρια μετανάστες-ριες εργάτες-

¹ Η Ελλάδα ήταν μια από τις χώρες από όπου έφυγαν μαζικά εκείνη την περίοδο μετανάστες-ριες προς χώρες τις Β. Ευρώπης όπως το Βέλγιο και η Γερμανία, αλλά και προς Αυστραλία και Αμερική.

ριες ζούσαν στην Ευρώπη, πληθυσμός μεγαλύτερος από τον πληθυσμό της Ελλάδας την ίδια περίοδο.

Κατά τη δεκαετία του '70 και ιδιαίτερα μετά την πετρελαϊκή κρίση του '73, ο ακραίος οικονομικός φιλελευθερισμός κερδίζει ξανά έδαφος στη Δυτική Ευρώπη. Η τεχνολογική επανάσταση είχε ως αποτέλεσμα, από τη μια, οι μέθοδοι παραγωγής να προκαλούν απώλειες σε θέσεις εργασίας με ρυθμό ταχύτερο από τις θέσεις που δημιουργούσε η οικονομία της αγοράς και, από την άλλη, να είναι πλέον δυνατός ένας νέος διεθνής καταμερισμός της εργασίας, με αποτέλεσμα την ερήμωση των παλιών βιομηχανικών κέντρων της Δύσης. Εκείνη την περίοδο, το πρότυπο του κοινωνικού κράτους υπονομεύτηκε και άρχισε να κυριαρχεί μια ανεξέλεγκτη «παγκόσμια αγορά». Η επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού ενισχύθηκε και από την κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ² όπως αναφέρει και ο E. Hobsbawm, δίνοντας ένα στίγμα της περιόδου, στις αρχές της δεκαετίας του '90 ήταν τόσο σπάνιο να βρίσκονται στην εξουσία πραγματικά εργατικές και σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις όσο και στη δεκαετία του '50 (Hobsbawm, 1999 [1994]). Οι αλλαγές στον τρόπο παραγωγής και στις διεθνείς γεωπολιτικές συνθήκες αλλάζουν και τις συνθήκες εργασίας. Το φορντικό πρότυπο του μαζικού εργάτη φαίνεται όλο και περισσότερο να υποχωρεί προς όφελος των νεοφιλελευθέρων ρυθμίσεων της εργασίας, ενώ τα συνδικάτα δεν μπορούν να ανατρέψουν τις επερχόμενες αλλαγές: Επισφαλείς συνθήκες εργασίας (precarious) με «ελαστικό» εργατικό δυναμικό που δεν υπόκειται σε θεσμικές ρυθμίσεις γύρω από ζητήματα κοινωνικής πρόνοιας και ασφάλισης και δεν είναι συνδικαλιστικά οργανωμένο. Ένα μοντέλο ατομικού εργαζόμενου-ης έναντι του μαζικού εργάτη-ριας. Το πέρασμα σε μια άλλη μορφή του παγκόσμιου καπιταλισμού σήμανε και το πέρασμα σε έναν άλλο τρόπο «ρύθμισης» της παγκόσμιας μετανάστευσης. Η απαγόρευση των διμερών συμφωνιών για τον ερχομό νέων μεταναστών εργατών στη Δυτική Γερμανία τον Νοέμβριο του 1973 σήμανε το τέλος των προγραμμάτων «φιλοξενούμενων εργατών» και των μοντέλων της μετανάστευσης που είχαν διαμορφώσει τη μέχρι τότε ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική. Η αντιμετώπιση των μεταναστών-ριών εργατών-ριών γίνεται πλέον με «νεοφιλελεύθερο» τρόπο: Η μετανάστευση δεν οργανώνεται από συμφωνίες μεταξύ των κρατών² και αντιμετωπίζεται σαν «ατομική» επιλογή των μεταναστών οι οποίοι εργάζονται στις χώρες της Δύσης υπό επισφαλείς συνθήκες, συχνά χωρίς καν την αναγνώριση ενός νομικού στάτους που παρέχει στοιχειώδη δικαιώματα.

Ο «παράνομος» μετανάστης, λοιπόν, ως νομική έννοια και ως συγκεκριμένος στόχος των πολιτικών ελέγχου και του δημόσιου λόγου, εμφανίζεται στην Ευρώπη ως αποτέλεσμα της ριζικής αλλαγής των μεταναστευτικών πολιτικών μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973 και την κρίση του φορντισμού (Mezzadra, 2011). Μόνο όταν τα κράτη δημιούργησαν νομοθεσίες που κατέστησαν την ανεπιθύμητη μετανάστευση παράνομη, την έκαναν αξιόποινη πράξη και εισήγαγαν

² Οι διμερείς διακρατικές συμφωνίες αφορούν πλέον τον έλεγχο των συνόρων και την αποτροπή της μετανάστευσης.

τεχνολογικές, διοικητικές και κατασταλτικές διαδικασίες για την αντιμετώπισή της, έγινε η μετανάστευση «παράνομη» (Düvell, 2009).

«Οριοθετώντας» τις διερευνήσεις γύρω από τη μετανάστευση

Η μεταναστευτική «παράνομη», όπως άλλωστε και η ιδιότητα του πολίτη, αποτελούν κοινωνικές σχέσεις με το κράτος και άρα πολιτικά κατασκευασμένες ταυτότητες (De Genova, 2002). Υπό αυτή την έννοια, η «παράνομη» των μεταναστών δεν είναι μια αναλυτική κατηγορία που περιγράφει μια μοναδική, παγκόσμια, ουδέτερη και πάνω από την ιστορία και τον χώρο συνθήκη. Το αντίθετο. Η μεταναστευτική «παράνομη» παράγεται σε συγκεκριμένο κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, χωρικό και πολιτισμικό πλαίσιο και αποσκοπεί στην καθυστόταξη της μετανάστευσης.

Το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας σε σχέση με την «παράνομη» μετανάστευση θέτει πολύ συγκεκριμένα ερωτήματα. Το πρώτο και κύριο είναι το «πόσοι είναι οι παράνομοι μετανάστες-ριες» (βλ. ενδεικτικά Kraler and Reichel, 2011; Heckmann, 2004; Clandestino research project, 2008; Massey and Capoferro, 2004; Koser, 2010; Vogel et al., 2011; Strozza, 2004; Jandl, 2011). Σε άρθρα και αναφορές με προκλητικούς τίτλους που προσδίδουν «μυστήριο» στην επιστημονική έρευνα του «ανεξήγητου», όπως «Μετρώντας το μη μετρήσιμο» (Clandestino research project, 2008; Vogel et al., 2011), «Παράνομη μετανάστευση: Τι ξέρουμε και τι μπορούμε να εξηγήσουμε;» (Heckmann, 2004), μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας επιδιίδεται σε προσπάθειες αναλυτικής καταγραφής (φύλο, ηλικία, εκπαιδευτικό επίπεδο κ.λπ.) των «ροών» και των «αποθεμάτων» των «παράνομων» μεταναστών-ριών. Εκτός από τα δημογραφικά αυτά ερωτήματα τίθενται και ερωτήματα σε σχέση με το ποιες πολιτικές θα λύσουν το «πρόβλημα» της «παράνομης» μετανάστευσης και για την αποτελεσματικότητα ή μη των εφαρμοζόμενων πολιτικών, ενώ και η σύνδεση –άμεσα ή έμμεσα– της «παράνομης» μετανάστευσης με την εγκληματικότητα και με ζητήματα ασφάλειας είναι εξίσου συνηθισμένη (για μια επισκόπηση των συνδέσεων αυτών και της σχετικής βιβλιογραφίας βλ. Huysmans, 2000; Squire and Huysmans, 2009).

Όπως το είχε θέσει και ο A. Portes πριν από 35 χρόνια, «η παράνομη μετανάστευση είναι ένα από αυτά τα θέματα στα οποία τα ενδιαφέροντα των επιστημόνων και των κυβερνητικών φορέων συμπίπτουν.» (Portes, 1978: , σ.469). Από τότε και μέχρι σήμερα φαίνεται ότι στην επιστημονική συζήτηση γύρω από την «παράνομη» μετανάστευση δεν έχουν αλλάξει πολλά. Η έρευνα σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνεται και υλοποιείται από την οπτική του κράτους, ενώ όλες οι ιδεολογικές του προϋποθέσεις και αναφορές ενυπάρχουν και επιβεβαιώνονται στον επιστημονικό λόγο: Η μετανάστευση περιγράφεται ως «παράνομη» και η «παράνομη» μετανάστευση ως «πρόβλημα» που θα μετρηθεί και θα κατηγοριοποιηθεί με τα σωστά επιστημονικά εργαλεία ενώ θα ελεγχθεί με τις κατάλληλες πολιτικές. Ενάντια σε εκείνες τις

θεωρήσεις που θέλουν τον επιστημονικό λόγο να «απαντάει» με απλές και κατανοητές προτάσεις στα «προβλήματα» που θέτει η πολιτική, ο L. Whiteford έγραφε ήδη από το 1979:

«Εάν οι κυβερνητικοί ορισμοί της πραγματικότητας δεν συνάδουν με αυτούς άλλων δρώντων του συστήματος, αυτό δεν θα πρέπει να αποτελεί έκπληξη. Αυτό που πρέπει να αποτελεί έκπληξη είναι ότι οι κοινωνικοί επιστήμονες ... μοιράζονται την κοσμοθεωρία των γραφειοκρατών» (παρατίθεται απο De Genova, 2002: , σ.421).

Το ενδιαφέρον που παρουσιάζει ερευνητικά η έννοια της «παρανομίας» της μετανάστευσης, δεν είναι να μελετήσει, να μετρήσει ή να αναλύσει τους «παράνομους» μετανάστες, αλλά για να θέσει το ερώτημα «πώς παράγεται η μεταναστευτική παρανομία» αλλά και «πώς βιώνεται, αναπαράγεται και αμφισβητείται στο πλαίσιο της καθημερινής ζωής». Μέσα από τις αφηγήσεις ζωής των μεταναστών-ριών –είτε έχουν είτε δεν έχουν χαρτιά–, μέσα από τις πολλαπλές πηγές (δημόσιος λόγος, νομικά κείμενα, συμβάντα, επιτόπια παρατήρηση, βιβλιογραφικές αναφορές) που συγκροτούν τους κόμβους και τα περάσματα των διαδρομών τους, έχει ενδιαφέρον η ανάλυση των τρόπων «παρανομοποίησης» της μετανάστευσης.

Συνδεδεμένη με την παρανομοποίηση της μετανάστευσης είναι και η έννοια του **τράνζιτ**. Καθώς, λοιπόν, –εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις όπως, για παράδειγμα, η οικογενειακή συνένωση– η μετανάστευση προς τον Παγκόσμιο Βορρά δεν μπορεί να γίνει πλέον με νόμιμο τρόπο, ενώ οι έλεγχοι στα σύνορα και ο περιορισμός της κινητικότητας για ένα μεγάλο κομμάτι του παγκόσμιου πληθυσμού συνεχώς εντείνονται, τα ταξίδια των μεταναστών-ριών γίνονται όλο και πιο δύσκολα και σύνθετα εγχειρήματα. Έτσι, λοιπόν, οι μεταναστευτικές διαδρομές που ξεκινούν χωρίς προκαθορισμένο τέλος, που ενέχουν στάσεις, επιστροφές και επανακαθορισμό του «προορισμού» σε κάθε βήμα του ταξιδιού ανάλογα με τις συνθήκες με τις οποίες ο κάθε μετανάστης-ρια βρίσκεται αντιμέτωπος, περιγράφονται ως τράνζιτ. Δεν έχει νόημα να οριστεί η «τράνζιτ μετανάστευση», καθώς η ίδια η έννοια του τράνζιτ υπονοεί μια διαδικασία που είναι συνεχώς υπό διαπραγμάτευση, που είναι συνεχώς «ανοιχτή». Υπό αυτή την οπτική, η έννοια του τράνζιτ χρησιμοποιείται περιγραφικά παρά ουσιοκρατικά και αναλυτικά. Άλλωστε, οι διάφοροι ορισμοί και κατηγοριοποιήσεις της μετανάστευσης αμφισβητούνται στην πράξη από τις σύνθετες και πολύπλοκες πρακτικές και διαδρομές που ακολουθούνται από τους ίδιους τους μετανάστες-ριες. Για παράδειγμα, οι μετανάστες-ριες που βρίσκονται στην Τουρκία (İçduygu and Yükseser, 2012: , βλ. επίσης κόμβος Ισταμπούλ) ή σε άλλες χώρες που συνορεύουν με την Ευρώπη, θεωρούνται εκ των προτέρων σε τράνζιτ προς την Ευρώπη ενώ κάλλιστα μπορεί να είναι και μετανάστευσεις με προορισμό τις χώρες αυτές (βλ. για παράδειγμα την έρευνα σε σχέση με την Αφρικανική μετανάστευση προς και διαμέσου της Λιβύης de Haas, 2008). Μια τέτοια θέαση της μετανάστευσης σαφώς συνδέεται με την κατασκευή εικόνων στον κυρίαρχο λόγο, όπως αυτή των «ορδών που περιμένουν να εισβάλουν στα ευρωπαϊκά σύνορα» (Collyer et al., 2012), ενώ

ταυτόχρονα αναδεικνύει και την ευρωκεντρική λογική που εμπεριέχει η έννοια του τράνζιτ, καθώς εκ των προτέρων θεωρείται πως όλες οι εγγύς μεταναστεύσεις έχουν τελικό προορισμό την Ευρώπη (Düvell, 2006). Οι μεταναστευτικές διαδρομές, όμως, δομούνται μέσα από ποικίλες αντιφάσεις, επικαθορισμούς και επιλογές που δεν χωρούν σε γραμμικά σχήματα και ερμηνείες: Ένας Αφγανός, για παράδειγμα, μπορεί να βρεθεί ως τράνζιτ μετανάστης στην Ισταμπούλ και να αποφασίσει να εγκατασταθεί εκεί ή να φτάσει στην Ευρώπη και να αποφασίσει να επιστρέψει ή να απελαθεί από την Ευρώπη και πάλι να αποφασίσει να εγκατασταθεί στην Ισταμπούλ ή να ξαναπροσπαθήσει να φτάσει στην Ευρώπη. Υπό αυτή την οπτική, περισσότερο από το να δοθεί ένας πιο αυστηρός ορισμός που να «ξεκαθαρίζει» και να οριοθετεί την έννοια της τράνζιτ μετανάστευσης, όπως προτείνει για παράδειγμα ο F. Düvell (2012), η έννοια του τράνζιτ χρησιμοποιείται όσο το δυνατόν πιο «ανοιχτά» περιγράφοντας συνθήκες, διαδρομές, χώρους και διαδικασίες, προσπαθώντας, με άλλα λόγια, να συλλάβει την πολυπλοκότητα, τη μη σταθερότητα και την πολλαπλότητα των τράνζιτ διαδρομών της μετανάστευσης (για αντίστοιχες εννοιολογήσεις της τράνζιτ μετανάστευσης βλ. μεταξύ άλλων Hess, 2012; Tsianos et al., 2009).

Η ολοένα και μεγαλύτερη πιθανότητα σύλληψης, κράτησης και απέλασης καθιστά τους μετανάστες όχι μόνο «παράνομους» αλλά και «απελάσιμους» (De Genova, 2002; De Genova and Reutz, 2010). Αλλά δεν είναι τόσο η κράτηση και η απέλαση αυτή καθαυτή όσο ο φόβος της απέλασης, καθώς και το νόμιμο δικαίωμα της κυρίαρχης εξουσίας να απελαύνει τους ξένους, που διαμορφώνουν την καθημερινότητα των «παρانونόμων». Αυτό που καθιστά εν τέλει την απελασιμότητα τόσο σημαντική για τον έλεγχο των συνόρων και τη ρύθμιση των καθεστώτων εργασίας, είναι ότι κάποιοι μετανάστες απελαύνονται έτσι ώστε οι περισσότεροι να παραμείνουν ως μη απελαθέντες εργάτες-ριες, των οποίων το καθεστώς ορίζεται ως «παράνομο» και μπορεί να παραμείνει τέτοιο για αόριστο χρόνο (De Genova, 2002: , σ.426).

Ταυτόχρονα πολλαπλοί όροι χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τη μετανάστευση, όπως προσφυγιά, οικονομική μετανάστευση, κυκλική ή εποχική μετανάστευση, παράνομη μετανάστευση, αναγκαστική μετανάστευση ή, αντίστοιχα, όροι όπως παράνομοι ή λαθραίοι μετανάστες, αλλοδαποί, πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο, εξωτερικοί μετανάστες, νόμιμοι μετανάστες. Όλα αυτά, όμως, τα νομικά καθεστώτα ή οι περιγραφικοί όροι δεν είναι κάτι σταθερό και αμετάβλητο· αντίθετα, εναλλάσσονται κατά τη διάρκεια των μεταναστευτικών διαδρομών. Για παράδειγμα, ένας Αφγανός μπορεί να ξεκινήσει το ταξίδι του προς το Ιράν ως εποχιακός μετανάστης, στο Ιράν να βρεθεί ως «παράνομος» μετανάστης, να αποφασίσει να έρθει στην Ευρώπη και να περάσει την Τουρκία ως τράνζιτ μετανάστης, να διασχίσει τα σύνορα της Ελλάδας ως «παράνομος», να κάνει αίτηση ασύλου και να μείνει ως αιτών άσυλο για δύο χρόνια, να απορριφθεί η αίτησή του και να γίνει ξανά «παράνομος» ή να γίνει δεκτό το αίτημα ασύλου του και να γίνει «πολιτικός πρόσφυγας». Αντίστοιχα, ένας Φιλιππινέζος μπορεί να φτάσει στην Ελλάδα ως παράνομος μετανάστης, να γίνει «νόμιμος» μετανάστης μέσα από μια διαδικασία

νομιμοποίησης και μετά να χάσει την άδεια παραμονής του αν δεν καταφέρει να έχει δουλειά και να συμπληρώνει τα απαραίτητα ένσημα, οπότε να γίνει ξανά «παράνομος» ή να κάνει αίτηση για ιθαγένεια και να πάρει υπηκοότητα, οπότε να γίνει «έλληνας πολίτης». Αυτές οι πολλαπλές κατηγορίες και στάτους είναι νομικά κατασκευασμένες ταυτότητες που συγκροτούνται σε συγκεκριμένους χώρους και χρονικές στιγμές και δεν περιγράφουν τη μετανάστευση αλλά τις *συναντήσεις των μεταναστών-ριών με τις εθνικές νομοθεσίες που στοχεύουν στην ιεράρχηση, στην κατηγοριοποίηση και στον έλεγχο των μεταναστευτικών σωμάτων και της εργατικής δύναμης την οποία φέρουν*. Ταυτόχρονα, βέβαια, έχει νόημα να δίνεται έμφαση σε αυτές τις κατηγορίες και τα διαφορετικά νομικά στάτους στο βαθμό που καθορίζουν τις υποκειμενικότητες, τις εμπειρίες αλλά και τις πρακτικές των μεταναστών-ριών.

References

- Andreas P and Snyder T. (2000) *The wall around the West: state borders and immigration controls in North America and Europe*, Lanham, Md ; Oxford: Rowman & Littlefield.
- Castles S. (2004) The factors that make and unmake migration policies. *International Migration Review* 38: 852-885.
- Clandestino research project. (2008) Size and development of irregular migration to the EU.
- Collyer M, Düvell F and de Haas H. (2012) Critical approaches to transit migration. *Population, Space and Place* 18: 407-414.
- Düvell F. (2006) *Crossing the Fringes of Europe: Transit Migration in the EU's Neighbourhood*. Oxford: Centre on Migration, Policy and Society.
- Düvell F. (2009) *Pathways into Irregularity: The Social Construction of Irregular Migration*. Clandestino project, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy.
- Düvell F. (2012) Transit migration: A blurred and politicised concept. *Population, Space and Place* 18: 415-427.
- De Genova N. (2002) Migrant "Illegality" and Deportability in Everyday Life. *Annual Review of Anthropology* 31: 419-447.
- De Genova N. (2007) The Production of Culprits: From Deportability to Detainability in the Aftermath of "Homeland Security". *Citizenship Studies* 11: 421 - 448.
- De Genova N and Peutz N. (2010) *The deportation regime: sovereignty, space, and the freedom of movement* Durham, N.C.: Duke University Press.
- de Haas H. (2008) The myth of invasion – the inconvenient realities of African migration to Europe. *Third World Quarterly* 7: 1305–1322.
- Hayes B. (2006) Arming Big Brother. In: Statewatch (ed).
- Heckmann F. (2004) Illegal Migration: What Can We Know And What Can We Explain? The Case of Germany¹. *International Migration Review* 38: 1103-1125.
- Hess S. (2012) De-naturalising transit migration. Theory and methods of an ethnographic regime analysis. *Population, Space and Place* 18: 428-440.
- Hobsbawm E. (1999 [1994]) *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας (1914-1991)*: Θεμέλιο.
- Huysmans J. (2000) The European Union and the Securitization of Migration. *Journal of Common Market Studies* 38: 751-777.
- İçduygu A and Yüксеker D. (2012) Rethinking transit migration in Turkey: reality and re-presentation in the creation of a migratory phenomenon. *Population, Space and Place* 18: 441-456.

- Jandl M. (2011) Methods, Approaches and Data Sources for Estimating Stocks of Irregular Migrants. *International Migration* 49: 53-77.
- Koser K. (2008) Why Migrant Smuggling Pays. *International Migration* 46: 3-26.
- Koser K. (2010) Dimensions and dynamics of irregular migration. *Population, Space and Place* 16: 181-193.
- Kraler A and Reichel D. (2011) Measuring Irregular Migration and Population Flows – What Available Data Can Tell. *International Migration* 49: 97-128.
- Massey DS and Capoferro C. (2004) Measuring Undocumented Migration. *International Migration Review* 38: 1075-1102.
- Mezzandra S. (2011) The Gaze of Autonomy. Capitalism, Migration and Social Struggles. In: Squire V (ed) *The Contested Politics of Mobility: Borderzones and Irregularity*. London: Routledge.
- Portes A. (1978) Introduction: Toward a Structural Analysis of Illegal (Undocumented) Immigration. *International Migration Review* 12: 469-484.
- Portes A and De Wind J. (2007) A Cross-Atlantic Dialogue: The progress of research and theory in the study of International Migration In: Portes A and De Wind J (eds) *Rethinking Migration. New Theoretical and Empirical Perspectives*. New York Oxford: Berghahn Books.
- Sassen S. (2003 (1996)) *Χωρίς έλεγχο; Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Sassen S. (2006) Migration Policy: from control to governance. Open Democracy.
- Squire V and Huysmans J. (2009) Migration and Security. In: Dunn Caveltly MaM, Victor (ed) *Handbook of Security Studies*. London: Routledge.
- Strozza S. (2004) Estimates of the Illegal Foreigners in Italy: A Review of the Literature. *International Migration Review* 38: 309-331.
- The Economist. (2010) Illegal immigration in Greece. Border burden.
- Torpey J. (2000) States and the Regulation of Migration in the Twentieth-Century North Atlantic World In: Andreas P and Snyder T (eds) *The Wall around the West. State Borders and Immigration Controls in North America and Europe*. New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers.
- Tsianos V, Hess S and Karakayali S. (2009) Transnational migration. Theory and method of an ethnographic analysis of border regimes. In: Sussex Centre for Migration Research (ed). University of Sussex.
- UNHCR. (2009) Global Trends: Refugees, Asylum-seekers, Returnees, Internally Displaced and Stateless Persons UNHCR.
- UNHCR. (2013) New UNHCR report says global forced displacement at 18-year high.
- Vogel D, Kovacheva V and Prescott H. (2011) The Size of the Irregular Migrant Population in the European Union – Counting the Uncountable? *International Migration* 49: 78-96.
- Young M. (2004) Still stuck in the big muddy. In: Schrecker E (ed) *Cold War Triumphalism: The Misuse of History after the Fall of Communism*. New York: The New Press